

4.5. Geografia lingwistyczna

Autor: Halina Karaś

Termin geografia lingwistyczna (językowa) używany jest w kilku znaczeniach. Najbardziej rozpowszechnione w językoznawstwie polskim rozumienie geografii lingwistycznej wiąże ją z dialektologią. Określa się geografiami lingwistyczną jako dział językoznawstwa badający zróżnicowanie geograficzne danego języka narodowego, tj. zasięgu poszczególnych zjawisk językowych (zwykle gwarowych) i ich kompleksy, co pozwala wyznaczać granice gwar i dialektów oraz prowadzi do wniosków o przeszłości (nie tylko językowej) danych terenów. Głównym celem geografii lingwistycznej jest przedstawienie tych zasięgów kartograficznie, czyli opracowanie atlasów językowych; podstawowym założeniem jest teza, iż te zasięgi nie są przypadkowe, lecz zawsze umotywowane, tzn. zależne od zjawisk pozajęzykowych (granice naturalne, historyczne itp.). Pojęcie podstawowe to izoglosa, a jedną z najbardziej rozpowszechnionych teorii jest tzw. teoria falowa, według której każda zmiana dokonana w określonym miejscu i czasie rozchodzi się z punktu, w którym powstała (centrum), w formie koncentrycznych fal, ogarniając coraz szerszy obszar. W geografii lingwistycznej stosuje się najczęściej metodę bezpośrednich badań terenowych, rzadziej metodę korespondencyjną. Geografia lingwistyczna rozwinęła się dopiero w XX w., choć różnice między dialektami uświadamiano sobie wcześniej. Jej twórcą był Jules Gillieron, francuski lingwista, współautor pierwszego atlasu językowego (francuskiego). W Polsce ten typ badań jest dobrze rozwinięty dzięki szkole dialektologicznej Kazimierza Nitscha i jego kontynuatorów. Nieco inaczej, uwzględniając metodę statystyczno-socjologiczną, badania takie prowadzono w warszawskiej szkole dialektologicznej pod kierunkiem Witolda Doroszewskiego (zob. niżej Szkoły dialektologiczne). Rozkwit badań geografii lingwistycznej przypada na okres po 1945 r., kiedy wydano Mały atlas gwar polskich i szereg atlasów regionalnych oraz rozpoczęto prace nad atlasem ogólnosłowiańskim. Drugie rozumienie geografii lingwistycznej sprowadza się do traktowania jej jako diachronicznej metody badania języka, spożytkowania jej do rekonstruowania dawniejszych stanów języka, wyzyskiwania jej danych dla dialektologii historycznej (zob. Metody dialektologii historycznej). Trzecie znaczenie terminu geografia lingwistyczna sprowadza się do określenia – terytorialne rozmieszczenie zjawisk językowych, a w znaczeniu najszerszym (ale najrzadziej stosowanym) geografia lingwistyczna to dziedzina badań, która obejmuje wszystko, co ma jednocześnie charakter i językowy, i geograficzny. W tym ujęciu geografiami lingwistyczną nazywa się niekiedy geolingwistyką, podkreślając jej związki z dialektologią, onomastyką, etnolingwistyką, socjologią języka.